

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри менеджменту та
інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М. П. Драгоманова

Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

здобувач, науковий співробітник ВОНД,
НПУ ім. М. П. Драгоманова

Ключові слова: кризові стани суспільства, освітній простір, освітні спільноти, соціальна згуртованість, соціальна відповідальність, університет.

В статті показані важливі ролі та завдання українських університетів у подоланні викликів кризових станів суспільства, зокрема, пандемії, війни та повоєнного відновлення. Також у цьому контексті розглядаються проведені в НПУ імені М. П. Драгоманова практичні дослідження університетської спільноти в кризових станах, зокрема, дослідження соціальної згуртованості як соціального феномена, її вплив на розвиток суспільства та освітньої спільноти. Також показана соціаль-

УДК 316.32:378

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.4(87).06

**ДІЯЛЬНІСТЬ
УНІВЕРСИТЕТІВ
У ПОДОЛАННІ
КРИЗОВИХ СТАНІВ
СУСПІЛЬСТВА
(ПРАКТИКА
ВПРОВАДЖЕННЯ
МІЖНАРОДНИХ
ПРОЄКТІВ
ЕРАЗМУС+)**

© Нестерова М., Заможський А., 2022

на роль освіти, зокрема, в розвитку соціальної згуртованості. Показано, що важливим завданням є розвиток соціальної згуртованості в освітньому просторі, зокрема, в умовах кризових станів суспільства. Стаття продовжує дослідження соціальної згуртованості, які проводяться в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова з 2016 року, і узагальнює проведені дослідження. Продемонстрована практика реалізації проектів програми Еразмус+, включаючи новий проєкт про Центр досконалості Жана Монне в НПУ імені М. П. Драгоманова. Наголошено на важливості для університетської спільноти євроінтеграційного вектору сталого розвитку вищої освіти України

Стаття публікується за підтримки Європейської Комісії. Публікація відображає точку зору лише авторів і Комісія не може відповідати за будь-яке використання інформації, яка тут міститься.

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Вступ. Актуальність дослідження. Перед сучасною українською освітою ще до пандемії та геополітичної кризи, спричиненою війною, стояла певна низка невирішених проблем через відсутність спільних стратегій розвитку українського суспільства та закладів вищої освіти. Певні проблеми вже існували у освітньому ландшафті, вони були пов'язані не тільки з економічними викликами, а й з соціокультурними, в тому числі зі зменшенням цінності вищої освіти, дискредитацією ролі університетів як чинників розвитку суспільства. Ключовим моментом у змінах освітніх трендів є діяльність закладів вищої освіти, зокрема університетів. Тому такими актуальними є не тільки фундаментальні дослідження складної соціокультурної реальності в умовах кризових станів суспільства (війни, пандемії, тощо), у тому числі методологічне осмислення та формування провідних трендів розвитку освіти, але й конкретні практичні кроки щодо підвищення соціальної активності університетів. Передбачається позиціонування університету як «точки зростання», як «тригера», що запускає соціальні зміни в бажаному напрямку. Саме тому потрібно поєднати фундаментальні дослідження, наукові публікації і заходи з певними активностями, які розкривають діяльність університету як соціально відповідальної установи, дієвого агента змін. Основою моделі соціальної активності є етичність, ціннісно-орієнтований розвиток особистості. В цій моделі освіта виступає як стрижень, що на засадах спільних цінностей об'єднує особистість та суспільство [1]. Це означає, що університети мають впливати не лише на власні освітні спільноти, але й на спільноти відкритого суспільства, включаючи не тільки інші навчальні заклади, а представників широких верств населення, зокрема, уразливі групи. Цей вплив призведе до подолання кризових станів через обізнаність, стійкість та згуртованість представників суспільства. В новій моделі сталого розвитку освіти потрібне підсилення зв'язку освіти та суспільства, соціальної відповідальності

університетів. Не тільки наше суспільство, а й сучасні західні суспільства стикаються з низкою проблем, які створюють сучасні соціетальні виклики, включаючи глобалізацію та цифрову трансформацію; зростаючий рівень нерівності; імміграцію та зростаюче культурне, релігійне та етнічне різноманіття; а також зростання популярності та пов'язані з цим кризи ліберальних демократій [7]. Тому так важливий під час кризи дослідження та розвиток соціальної згуртованості, адже саме соціальна згуртованість визначає таку важливу тенденцію, яка проявляється сильніше в кризові стани — об'єднання, приналежність до чогось більшого. Також її можна вважати запорукою стійкості, яку так потребує наше суспільство, зокрема, освітні спільноти [5]. «Психологічна стійкість (витривалість, резиліентність) — здатність проходити крізь життєві випробування, зберігаючи при цьому психічне здоров'я, особистісну цілісність. Для науковців і фахівців неймовірно важлива тема для дискусій, досліджень, наукових конференцій. Та зараз не про це. Зараз у нас війна і ми гартуємо нашу стійкість усі разом. Бо вона так потрібна нам не лише для того, щоби дати собі раду з усіма стресами та випробуваннями, пов'язаними з жахіттям війни, але — щоби усім разом перемогти у цій війні» [6]. Тому ці завдання, нерозривно пов'язані із соціальною згуртованістю, довірою та стійкістю, ще більше доводять важливість ролі університетів в подоланні кризових станів.

Одним із попередніх складних викликів, який показав важливу роль соціальної згуртованості в подоланні соціальної напруги, стала пандемія. Під час пандемії потрібно було вирішувати дуже багато питань, які стосувались не тільки і не стільки організації освітнього процесу, а підтримки психологічного стану, стійкості (резиліентності) його учасників [3].

Звичайно, що в умовах війни ці питання стали ще більш актуальними. Фактично, кожен із університетів України висловив свою громадянську позицію, підтримав країну у скрутні часи. Для всіх закла-

дів вищої освіти наразі актуальні питання «Національної освітньої політики в умовах війни», адже потрібна спільна позиція щодо вирішення проблем: яким чином війна в Україні впливає на освітній процес; як зберегти та розвивати освітній процес, вирішувати дотримання безпеки. Причому безпеки не тільки фізичної, а й психологічної. Адже під час війни саме заклади вищої освіти стають тим осередком, який дає змогу студентам отримувати не лише освіту, але й психологічну підтримку, не втрачаючи приналежності до університетів. Тому такою важливою справою є збереження освітніх спільнот – як викладацького складу, так і студентського контингенту. Так, збереження можливості здобуття української освіти має стати одним з пріоритетів державної політики в Україні [7]. Саме це допоможе утримати талановиту молодь для майбутнього України, зберігаючи її євроінтеграційний вектор розвитку. Запорукою євроінтеграційного шляху та підставою для подальшого розвитку соціальної згуртованості мають стати спільні європейські цінності. Яким чином використати підтримку, що надається українським освітянам європейськими партнерами – також є одним із важливих питань. Ці питання та багато інших вирішувались в рамках виконання спільного з міжнародними експертами DAAD проекту з оцінювання та розвитку якості освіти, який з 2021 р. впроваджувався в НПУ імені М. П. Драгоманова. Він прийшовся на часи пандемії і був актуалізований у квітні 2022 р. за умов війни в Україні. Адже саме кризові стани суспільства проявляють всі запити до освіти та освітян, висвітлюють важливі соціально-психологічні проблеми, дозволяють побачити всі «слабкі місця» в системі освіти [5].

Постановка проблеми дослідження. Назрало головною соціально-історичною проблемою для України є повномасштабна війна, яка ще більше загострила кризові явища в нашому суспільстві, у тому числі й в освітній сфері. «За перший місяць війни постраждало 566 закладів освіти, 73 з них повністю зруйновані від бомбардувань і

обстрілів. Ця цифра постійно оновлюється [2]. Дистанційне навчання, яке поширилося як відповідь на кризу через пандемію, вже само по собі мало суттєвий і не завжди позитивний вплив на вищу освіту, зараз теж перебуває в екстремальному стані через загострення військової ситуації, руйнування енергетичної інфраструктури України, «блекаути», проблеми зі зв'язком та струмом. Проблема збереження сталості освітнього процесу набуває все більшого масштабу. Релокація університетів також не є остаточним вирішенням проблеми сталості та ефективності освітнього процесу. Приймаючи громади в раніше безпечних районах України також відчують наслідки військових дій та енергетичної кризи. Крім того, загрозливою є ситуація з відтоком студентів та викладачів за кордон. При всій підтримці міжнародної спільноти є ризик того, що кращі студенти та науковці отримають стипендії та гранти на навчання та працевлаштування, наприклад, в рамках програми Scholars at Risks (SAR). Кризові стани суспільства можуть набути інших вимірів, але не припиняться на стані відбудови країни. Отже, стратегії університетів щодо готовності та вирішення соціальних викликів у кризових станах суспільства важливі не тільки під час війни, а й під час відновлення після її завершення.

Методологія дослідження. Дослідження ролі університетів під час кризових станів суспільства, які почалися ще за часів пандемії, природньо витікають з досліджень соціальної згуртованості в НПУ ім. М. П. Драгоманова, що мають достатньо довгу та успішну історію [3; 4; 5]. Перші напрацювання щодо важливої ролі університетів в подоланні викликів кризових станів суспільства відбулися в ході імплементації проектів напряму Жана Монне Програми Європейської Комісії Еразмус +, що впроваджувались в НПУ імені М. П. Драгоманова під академічною координацією проф. Нестерової М. О. Зокрема, принцип університетів орієнтованих на громаду, приклади ефективної співпраці університетів і суспільства було досліджено в проце-

сі навчальних візитів до університетів Великої Британії в рамках реалізації проекту Модулю Жана Монне «Соціальна згуртованість в освіті та суспільстві: Європейські Студії» (2017-2020). Саме тоді почалося напрацювання ідей «відкритих університетів», «народних університетів», під час наукового стажування Нестерової М. О. в університетах Великої Британії (Canterbury Christian Church University, Wolverhampton University, Brighton University). А формулювання ціннісно-орієнтованого підходу до університетського самоврядування, принципів інклюзивної, згуртованої університетської спільноти, відбувалось під час навчального візиту М. О. Нестерової до Іспанії (Barcelona University, Autonomus Barcelona University). Подальший розвиток концепцій та ідей ефективних стратегій університетів, зокрема, концепція «інклюзивного університету», залученості університету до суспільного розвитку, необхідності поширення цінностей різноманіття та інклюзії, реалізації третьої місії університету, процесів її становлення та поширення серед співробітників відбувались в ході впровадження інших проектів Жана Монне в НПУ імені М. П. Драгоманова – Кафедри Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій» Social and Cultural Aspects of European Studies - SCAES(2020-2023) та Проекту Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» - EU Values of Diversity and Inclusion for Sustainable Development EVDISD (2020 – 2021), які також координує професор М. О. Нестерова. В рамках впровадження цих проектів відбувся навчальний візит команди цих проектів до Університету Генуї (Італія). Також в Університеті Генуї професор М. О. Нестерова проходила окреме стажування в 2022 р. за тематикою соціальної згуртованості та соціальної відповідальності університету задля сталого розвитку спільнот. За результатами цих навчальних візитів, даного стажування була опублікована низка наукових робіт, тез міжнародних та всеукраїнських конференцій

з питань впровадження європейського досвіду реалізації третьої місії університету, соціальної відповідальності та соціальної згуртованості в українські практики освіти та врядування. Так, було досліджено принципи ефективності університетів, побудовано гіпотезу взаємозв'язку успішності діяльності університетів та рівню соціальної згуртованості університетських спільнот, проаналізовано основні складові успішного університетського врядування на засадах соціальної відповідальності та соціальної згуртованості. Ці дослідження ґрунтувались не тільки на теоретичних розвідках, а й включали низку практичних заходів, тренінгів, наукових візитів. Під час цих заходів не тільки досліджувались, а й вирішувались актуальні проблеми нашого суспільства – пошук шляхів розв'язання конфліктів, миробудівництва, соціальної адаптації окремих верств суспільства (ветеранів АТО, внутрішньо переміщених осіб, тощо). Разом з Інститутом глобальних інформаційних досліджень для сталого розвитку суспільства (Австрія) та Асоціацією запобігання конфліктам (Австрія) було проведено низку заходів, обговорень в межах проекту «Земля наш спільний дім» на тему актуальності зміни патернів мислення, розробки освітніх та розвиваючих програм, що також означає посилення ролі освіти в сучасному глобалізованому суспільстві знань.

В НПУ імені М. П. Драгоманова практичні дослідження в університетських спільнотах під час кризових станів суспільства проводилися у 2019, 2020 (під час карантину) [3; 4; 5] та двічі у 2022 р. (у січні, серед учасників зимової школи SCAES, та під час війни) у фокусі аналізу соціальної згуртованості за допомогою авторського опитувальника. Автори-розробники – М. Нестерова, М Деліні, А. Заможський – провели адаптацію методології компанії Bertelsmann Stiftung, в основу якої покладено створення індексу соціальної згуртованості та порівняння її рівня серед різних країн – «Радар соціальної згуртованості» (Social Cohesion Radar) [3]. Більш ґрунтовне дослідження соціальної згуртованос-

ті в методологічній площині наразі проводиться в рамках впровадження науково-дослідної теми «Стратегії розвитку соціальної згуртованості українського суспільства: соціокультурні та освітні виміри» (керівник теми – ректор НПУ імені М.П. Драгоманова, професор, академік НАПН України В. П. Андрущенко, відповідальний виконавець – М. Нестерова). Цей проєкт наразі має певні здобутки від синергії з іншими проєктами Еразмус+ напряму Жана Монне в НПУ імені М. П. Драгоманова. Зокрема, була проведена Літня школа в Мелітополі «Європейські практики розвитку спільнот» в рамках виконання проєкту Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» – EU Values of Diversity and Inclusion for Sustainable Development (EVDISD) у липні 2021 р. та Зимовий онлайн школа «Європейські студії соціальних інновацій в освіті» від Кафедри Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій» – Social and Cultural Aspects of European Studies (SCAES) у січні 2022 р. Під час цих заходів була можливість провести практичні дослідження рівня соціальної згуртованості серед представників різних університетів. Це дало можливість проаналізувати в достатньо тривалій перспективі динаміку рівня соціальної згуртованості та її кореляцію з ефективністю антикризових стратегій.

Результати дослідження. На сьогоднішній день сформована працююча методика, яка дозволяє оцінити реагування університетських спільнот на виклики кризових станів суспільства. За цією методологією компанії Bertelsmann Stiftung, в адаптації М. Нестерової, М. Деліні, А. Заможського було проведено серію практичних досліджень кризового реагування університетських спільнот [4]. Так, було продемонстровано, що саме соціальна згуртованість може бути не тільки маркером, а й ключовим параметром розвитку суспільства, його ключовою характеристикою. Серія досліджень соціальної згуртованості в освітніх спільнотах різних українських університетів продемонструвала, що під час пандемії

були певні зміни в рівні соціальної згуртованості – вона дещо зменшилась. Після початку війни ситуація також змінилася: було показано, що рівень соціальної згуртованості в освітніх спільнотах підвищився [5]. Також важливим фактором є згуртування однодумців, які поділяють та розповсюджують європейські цінності – в спільноті учасників проєктів з вивчення та поширення кращих європейських практик, зокрема, учасників проєктів напряму Жана Монне з Європейських Студій в Україні, рівень соціальної згуртованості помітно вище, ніж в загальній спільноті досліджуваних. Це дозволяє зробити припущення щодо ціннісно-орієнтованого характеру соціальної згуртованості. Також ціннісний характер соціальної згуртованості, її чутливість до кризових станів суспільства, виводить нас в площину досліджень майбутнього, постановки глобальних цілей. Кризові стани суспільства актуалізують важливі питання для подальшого розвитку людства: яким може бути справедливе, стійке і успішне майбутнє, як можливе реальне просування до 17 Цілей сталого розвитку ООН, як відшукати нові партнерські відносини та проєкти з участю закладів вищої освіти, які б підтримували відродження та інновації задля сталого розвитку суспільства [5]?

Можна виокремити наступні завдання щодо ефективної діяльності університетів в кризових станах суспільства, які полягають у:

- розробці основних концептуальних заasad дослідження нового освітнього ландшафту, який детерміновано соціетальними викликами кризових станів суспільства, визначенні його можливостей та обмежень;
- визначенні освітніх та соціальних практик під час кризових станів не тільки як таких, що несуть загрозу та обмеження, але й таких, що відкривають нові можливості.

Це означає, що переосмислюється також і місія університету, як і будь-якого закладу навчання, який стає не тільки освітнім закладом, а й фактором змін соціального середовища. При цьому місія освіти має розумітися не тільки як адаптивна,

що пристосовується до змінених умов, а як така, що готує людину до життя у мінливому неідеальному, навіть жорсткому світі. Для цього потрібне якісно нове мислення – креативне, яке спонукає людину будь-якого віку до адекватного сприйняття змін, формування відповідних складним кризовим викликам стратегій пізнання та діяння, які сприяють соціальним інноваціям. Також важливо зберігати та підтримувати стійкість людей, цілісність особистості. На жаль, як показали дослідження в рамках впровадження проєктів Жана Монне, викликом військових дій є емоційний стан членів університетської спільноти. Як показує результат опитування проведеного паралельно з дослідженням рівня соціальної згуртованості влітку 2022-го року, на питання «Як змінився, на Вашу думку, Ваш емоційний стан, після вторгнення військ РФ в Україну 24 лютого 2022 року?», 363 опитаних надали відповіді: «Став відчувати себе пригніченим» – 108 осіб; «Стан погіршився» – 209 осіб; «Не змінився» – 41-а особа; «Трохи покращився» – 5 осіб; «Значно покращився» – 0 осіб [5]. І відповіддю на ці виклики, пов'язані з емоційним станом, має бути пошук ціннісних засад та сенсів. Саме тут може бути важливою роль університетів, як носіїв цієї виховної, світоглядної місії освіти. «Духовним стрижнем змісту української освіти є виплекана поколіннями, науково обґрунтована й вивірена практичним досвідом національна ідея, становлення й зміцнення незалежної держави, розвиток вільної особистості, співпраця з усім цивілізованим світом» [1].

Для реалізації подібного напрямку розвитку університетів на засадах спільних цінностей, що підкреслює євроінтеграційний вектор української системи вищої освіти, в НПУ імені М. П. Драгоманова створюється Центр досконалості Жана Монне «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті» – European Studies of Social Innovation in Education – ESSIE (2022–2025), під керівництвом професора М. О. Нестерової. Створення Центру досконалості Жана Монне має на меті пов'язати найкращі ре-

зультати досліджень у сфері соціальних інновацій із педагогічною діяльністю, отже, запропонувати нові форми викладання і методи навчання та навчальні програми з особливим акцентом на соціальних інноваціях та залученні громади та молоді. У своїй діяльності Центр Досконалості вирішує низку завдань:

- поглиблення знань щодо Європейських Студій соціальних інновацій в освіті як ключового рушія соціального сталого розвитку та соціальної стійкості;
- спрямування студентів, викладачів та інших зацікавлених сторін освітнього процесу до глибшого пізнання європейських досліджень соціальних інновацій в освіті, до виконання значущих місцевих та зарубіжних освітніх, дослідницьких та соціальних проєктів у фокусі кращих європейських практик соціальних інновацій;
- ініціювання та інформування про найкращі практики ЄС щодо ініціатив соціальної відповідальності на підтримку третьої місії НПДУ та університетів-партнерів, досягнення 17 ЦСР та соціальних інновацій для біженців;
- просування унікального бренду європейського глобального відповідального громадянства та цінностей, підвищення обізнаності про Європейський Союз і сприянням майбутнім залученням, а також діалогу між людьми;
- створення науково-дослідної структури в університеті, яка формує свою експертизу в розробці програм для інклюзії, соціальної згуртованості та інновацій, щоб допомогти подолати вплив і зменшити соціальну напругу та колективний ПТСР під час війни та у післявоєнний період;
- підвищення соціальної відповідальності університетів на основі найкращих європейських практик соціальних інновацій, навчання управлінню, залучення громади та молоді.

Завдання для Центру досконалості в НПУ імені М. П. Драгоманова, як для «вершини» реалізації проєктів Еразмус+ напряму Жана Монне з поширення Європейських Студій, актуальні для покращен-

ня діяльності університету в умовах кризи. Звичайно, це вимагає не тільки формального створення структури Центру досконалості Жана Монне ESSIE, а й підвищення професійної спроможності команди ESSIE. Це матиме більш потужний вплив, ніж просто підвищення кваліфікації для незначної кількості співробітників, але й відкриє можливість для університету відточити свій майбутній дослідницький профіль у сфері соціальної інтеграції та стійкості. Для того, щоб підвищити загальну академічну експертизу Центру досконалості, потрібно здійснити певні заходи з підвищення потенціалу команди (навчальні візити до партнерських організацій в Італії та Чехії, вебінари, воркшопи міжнародних експертів команди Центру, тощо) щодо найкращих практик ЄС в сфері соціальних інновацій в освіті; провести настільні та польові дослідження застосування та порівняння практик ЄС та України щодо соціальних інновацій в освіті в таких сферах, як: інклюзія, різноманітність та залучення громади та молоді, культурна політика та міжкультурний діалог, Зелена угода ЄС та науки про життя, інновації та підприємництво, формування державної політики, гуманітарна допомога та підтримка тощо. Сам проект Центру досконалості подавався до ЕАСЕА вже після початку бойових дій в Україні, отже, виклики воєнного стану були визначальними при формуванні дизайну проекту. Тому, звичайно, так важливо застосувати наявний досвід щодо надання знань, навичок та соціальних інновацій українцям, які постраждали від війни в Україні та за її межами; пов'язати найкращі отримані результати з викладацькою діяльністю та запропонувати нові форми викладання, навчальні методики та навчальні програми у фокусі соціальних інновацій та залучення громади та молоді з метою розробки програм підтримки для вразливих груп, особливо жертв російської агресії у війні проти України.

Отже, реалізація міжнародних проектів Еразмус+ в НПУ імені М. П. Драгоманова дає наступні можливості:

- знайти ефективну роль університетів як рушіїв цивільного захисту, підтримки цивільного населення з районів, постраждалих від гуманітарної катастрофи після війни;

- сприяти співпраці між цільовими групами проекту та зацікавленими сторонами щодо співпраці між університетами та громадою на основі європейського досвіду та практик у сфері підприємництва, інновацій, екології та наук про життя, ширшої інклюзії (соціальна інклюзія, освіта для вразливих груп тощо).

Висновки. Аналіз діяльності університетів, їх соціальної відповідальності через реалізацію третьої місії університету та дослідження рівня соціальної згуртованості забезпечує новий погляд на подолання викликів кризових станів суспільства, зокрема, війни та повоєнного відновлення. Проблема вирішується у фокусі взаємодії університету та суспільства. Університет розглядається як ініціатор соціальних інновацій, рушій соціального згуртованості та безпеки громади, чинник сталого розвитку освіти та суспільства на спільній ціннісній платформі. Практика реалізації проектів Еразмус+, особливо початок діяльності в НПУ імені М. П. Драгоманова Центру досконалості Жана Монне «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті», матиме суттєвий вплив на ефективну діяльність університету в подоланні кризових станів суспільства. Центр досконалості Жана Монне орієнтований на просування соціальних інновацій, але також його важливим завданням є реалізація концепції «народного університету». Маються на увазі короткострокові освітні програми, які будуть прицільно та комплексно охоплювати проблеми внутрішньо-переміщених осіб, медіацію, ненасильницьку взаємодію, виховання толерантності, проблему ідентичності українців і виховання патріотизму. Таким чином, реалізація третьої місії університету – відкритості до суспільства – буде цілісно поєднана з основною місією – навчання і викладання. В кризових станах суспільства, як показала пандемія, для суспільства доцільними будуть елементи дистанційних освіт-

ніх курсів (на актуальні теми соціальних інновацій, стійкості, психологічного відновлення, тощо). Воєнний час додає актуальності освітньої, і, переважно, психологічної підтримки для осіб з тимчасово-окупованих територій, а також територій в стані активного відновлення. Отже, проекти міжнародної технічної допомоги Еразмус+, впроваджуються в НПУ імені М. П. Драгоманова дозволяють покращити й інші місії університету, зокрема, інтегрувати високу якість університетських знань та вимог

до гнучких та фактичних форматів навчання. Це також дозволить поєднати соціальну згуртованість та безпеку суспільства зі швидкими рушійними інноваційної та інклюзивної соціальної стратегії для різних кризових сценаріїв. Результати досліджень та їх впровадження в діяльність університетів матимуть не лише суто наукове значення, але й важливе практичне значення для сталого розвитку освіти та суспільства не тільки в під час війни в Україні, а й у процесі повоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко, В. П. (2018). Освіта як чинник подолання духовної кризи сучасної цивілізації. Вища освіта України. № 3, 5–13.
2. Допомога освітянам/науковцям. URL: <https://human.org.ua/dopomoha-osvitianam-naukovtsiam>
3. Нестерова, М., Деліні, М., Заможський, А. (2020). Вплив пандемії на соціальну згуртованість університетських спільнот. Вища освіта України. №3, 50–55.
4. Нестерова М., Деліні М., Заможський А., Крючко В. (2022). Соціальна згуртованість освітніх спільнот в умовах кризових станів суспільства. Вища освіта України. № 3, 47–54.
5. Нестерова, М., Деліні, М., Заможський, А. (2019). Соціальна згуртованість університетської спільноти. Вища освіта України. № 3, 42–50.
6. Романчук, О. Психологічна стійкість у часи війни: індивідуальний та національний вимір. URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/oleg-romanchuk-psyhologichna-stijkist-u-chasy-vijny-individualnyj-ta-natsionalnyj-vymir/>
7. Українські заклади вищої освіти під час війни. URL: <https://snau.edu.ua/ukra%D1%97nski-zakladi-vishho%D1%97-osviti-pid-chas-vijni/>

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. (2018). Osvita jak chinnik podolannja duhovnoi kryzi suchasnoi civilizacii. [Education as a driver of overcoming the spiritual crisis of modern civilization]. Vishha osvita Ukrainy. No. 3, 5–13.
2. Dopomoga osvitianam/naukovtsiam. [Help to educators/researchers]. URL: <https://humanorg.ua/dopomoha-osvitianam-naukovtsiam>
3. Nesterova, M., Dielini, M., Zamozhskiy, A. (2020). Vplyv pandemii na sotsial'nu zгуртованість universitets'kyh spil'not. [Pandemic impact on social cohesion of universities communities]. Vishha osvita Ukrainy. No. 3, 50–55.
4. Nesterova, M., Dielini, M., Zamozhskiy, A., Kriuchko, V. (2022). Sotsialna zгуртованість osvitnih spil'not v umovah kryzovyh staniv suspil'stva. [Social cohesion of educational communities during crisis conditions of society]. Vishha osvita Ukrainy. No. 3, 47–54.
5. Nesterova, M., Dielini, M., Zamozhskiy, A. (2019). Sotsial'na zгуртованість universitets'kyh spil'not. [Pandemic impact on social cohesion of universities communities]. Vishha osvita Ukrainy. No. 3, 42–50.
6. Romanchuk, O. Psihologichna stijkist' u chasy vijni: individual'nij ta nacional'nij vimir. [Psychological resilience during wartime: individual and national dimensions]. URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/oleg-romanchuk-psyhologichna-stijkist-u-chasy-vijny-individualnyj-ta-natsionalnyj-vymir/>
7. Ukrainski zaklady vyshchoi osvity pid chas viiny. [Ukrainian HEIs during wartime]. URL: <https://snau.edu.ua/ukra%D1%97nski-zakladi-vishho%D1%97-osviti-pid-chas-vijni/>